

Економічні науки

УДК 338.439.6

Бердник Ярослава Сергіївна

студентка магістратури

спеціальності «Економічна аналітика та статистика»

Економічного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Забезпечення населення безпекою продуктів, в загальному, є одним із пріоритетних напрямків державної політики. Продовольча політика держави розглядається як комплекс певних заходів, покликаних системно та ефективно вирішувати завдання для розвитку виробництва, зберігання і переробки, зовнішньої торгівлі, а також справедливого розподілу основних і найважливіших продуктів харчування. Мета статті полягає в характеристиці індикаторів, які характеризують стан продовольчої безпеки в Україні. За допомогою системи індикаторів, а також їхніх порогових значень, в ході роботи було здійснено аналіз та оцінку рівня продовольчої безпеки в Україні. Визначено рівень забезпеченості найважливішими видами продовольства населення. Здійснено аналіз споживання, зокрема і в розрахунку на одну особу найважливішими для забезпечення активного життя та здоров'я населення продуктами харчування України. Об'єктом для написання статті є рівень продовольства. За проведеним аналізом було визначено основні позитивні та негативні тенденції продовольчої безпеки в Україні, основні завдання для покращення стану продовольчої безпеки.*

Ключові слова: *продовольча безпека, доступність продуктів харчування, достатність споживання, індикатор.*

Постановка проблеми. У складі національної безпеки кожної країни продовольча безпека займає чільне місце. Забезпечення населення продовольством є базовим елементом економічної, соціальної та політичної безпеки держави. Продовольча безпека у всіх її проявах відображає здатність агропромислового комплексу забезпечити збалансованість та стійкість економічного розвитку. При цьому істотне значення для продовольчої безпеки має забезпечення оптимального співвідношення внутрішнього виробництва та імпортих поставок продуктів харчування.

Головною проблемою продовольчої безпеки є недоїдання, тобто недостатнє харчування, яке включає і нестачу необхідних мікроелементів, і відсутність правильної комбінації поживних речовин, і ожиріння.

Продовольча безпека є складним питанням для вирішення, оскільки її неможливо охарактеризувати або обмежити географічним положенням, а також визначити демографією, освітою, географічним розташуванням чи доходом. Харчування безпечними продуктами є важливим чинником, який впливає на стан здоров'я людини.

Для того, щоб подолати проблеми продовольчої безпеки потрібна оцінка стану продовольчої безпеки в країні. Коли відомий стан продовольчої безпеки в країні, можна розробити заходи, які б спрямовували дії негативних факторів на стан продовольчої безпеки.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням продовольчої безпеки, в силу їх значущості, присвячена велика кількість публікацій і досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і фахівців. Серед зарубіжних вчених слід відзначити М. Мазойера, У. Ліферта, Т. Мальтуса, М. Трейсі, Е. Райнерт, що заклали загальнотеоретичні засади та методологічні принципи

вивчення проблеми продовольчої безпеки. Методологічний інструментарій оцінки рівня продовольчої безпеки розглядали в своїх працях такі вчені: А. Лисоченко, Т. Рябова, Л. Чешінській і інші. Вагомий внесок в напрямі продовольчої безпеки внесли такі фахівці, як Б. Пасхавер, М. Бабієнко, О. Гойчук та ін.

Метою статті є оцінка рівня та стану продовольчої безпеки населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. «Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави» [5].

«Продовольча безпека, на індивідуальному, сімейному, національному, регіональному і глобальному рівнях досягається тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі для задоволення своїх потреб і переваг в їжі яке забезпечує активне та здорове життя» [4].

Індикатори – це орієнтири розвитку, що визначають межу негативних процесів, подаючи сигнали учасникам ринку про можливі несприятливі сфери, зниження глобального рівня національної безпеки. Вони дають змогу кількісно оцінити та сигналізувати про майбутню можливу небезпеку, а також здійснити певні заходи щодо подолання недоліків і проблем, стабілізування ситуації.

Індикатори, які характеризують стан продовольчої безпеки країни в цілому або регіону окремо, розраховуються за наступними основними групами продовольства [1]: хліб і хлібопродукти, картопля, овочі, баштанні, фрукти, ягоди і виноград, цукор, олія, м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибопродукти, яйця.

Критерій продовольчої безпеки – це пороговий рівень індикатора, що є такою межею, поза якою продовольча ситуація у державі вважається не бажаною, а навіть і небезпечною.

Порогові значення індикаторів характеризують границі (межі), нижче чи вище яких економічна (екологічна, соціальна, політична) система виходить зі стану рівноваги, переходить у небезпечну для нормального подальшого розвитку та функціонування.

За порогові значення індикаторів, як правило, приймають міжнародні, ідеальні (еталонні) значення економічно розвинутих країн, стандартні значення за сукупністю країн (регіонів), рекомендації всесвітніх міжнародних організацій, експертів. Якщо показник певного індикатора перевищує встановлений критерій, то це свідчить про відсутність загрози продовольчій безпеці України, і навпаки. Критерії індикаторів продовольчої безпеки формують систему для оцінювання становища харчової безпеки країни.

В Україні існує методика, затверджена постановою КМУ №1379 від 05.12.07 р. яка визначає основні індикатори продовольчої безпеки [1]:

- достатність споживання окремого продукту;
- енергетична цінність раціону, ккал/добу;
- економічна доступність продуктів харчування;
- достатність запасів зерна у державних ресурсах;
- ємність внутрішнього ринку окремих продуктів.

Розглянемо окремо кожен індикатор.

1. Достатність споживання окремого продукту показує співвідношення між раціональними нормами споживання та фактичним споживанням базових продуктів харчування [1].

Проаналізувавши дані Міністерства охорони здоров'я, а також Державної служби статистики України [6] щодо кількісних показників приблизного набору основних продуктів харчування в середньому на душу населення [2] можна зробити висновок, що середньодушкове споживання продуктів мало позитивну динаміку майже за всіма продовольчими групами в Україні. Зросло річне споживання нежирних сортів м'яса на 0,6 кг, споживання риби зросло на 0,7 кг, молочних продуктів - на 2,3 кг, яєць – на 7 шт., овочів і фруктів на 0,8 кг та 0,9 кг відповідно.

Позитивним показником здорового та правильного харчування є зменшення споживання цукру та картоплі на 1,0 кг та 3,7 кг відповідно.

2. Добова енергетична цінність раціону людини

Мінімальною нормою для однієї людини енергетичних потреб є 2000-2500 калл/добу (в залежності від статі, віку, фізичної активності, хвороби, тощо). Рекомендованим обсягом білків тваринного походження із загального обсягу білків у раціоні: для дітей становить 60%+, для дорослих 50%+, а вміст жирів рослинного походження в раціоні із загальної кількості жирів – 20% [1].

Енергетична цінність середньодобового раціону харчування формується здебільшого за рахунок продукції рослинного походження. Так, у 2019 році показник добової енергетичної цінності становив 2691 ккал. За рахунок споживання продуктів тваринного походження забезпечувалось 29,7% середньодобового раціону, а за рахунок рослинного – 70,3%.

Аналіз даного індикатора (1990-2019 р.) в Україні засвідчує - частка споживання продуктів тваринництва варіювалась від 23% до 29,7% і була нижчою від норми на 55% добового раціону. Мінімальний показник споживання продуктів тваринного походження, у 2000 р. становив 23% від загального добового споживання і поступово збільшувався до показника в 29,7% у 2019 р., що можна вважати позитивною тенденцією. Проте, не

тільки в Україні, а й в країнах ЄС частка продуктів тваринного походження в добовому раціоні у середньому становить 30%, а калорійність раціону в межах від 3400 ккал до 3500 ккал.

3. *Економічна доступність продуктів харчування* (граничний критерій частки сукупних витрат на продукти харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств має бути 60%) [1].

Домогосподарства, які витрачають значну частину свого доходу на їжу, є вразливими до задоволення важливих потреб в їжі, оскільки, незалежно від їхнього поточного стану споживання продуктів харчування, якщо б вони відчули зменшення доходу, це, швидше за все, супроводжувалося б зменшенням споживання їжі або якості з'їденої їжі.

Середньомісячні споживчі сукупні витрати одного домогосподарства у загальній структурі у 2019 році становили 8 826,32 грн., на харчування за межами дому – 180,42 грн., на безалкогольні напої та продукти харчування – 4 501,64 грн. Частка витрат на харчування у структурі сукупних споживчих витратах залишається доволі високою як в 2019 році, так і в попередні роки (51,0% в 2019 р. і 51,8% у 2018 р.).

Основне місце серед витрат домогосподарства на продукти харчування посідають витрати на м'ясопродукти та м'ясо безпосередньо і становить 24%, хліб і хлібопродукти, молочні продукти і молоко становлять по 15% загальних витрат.

4. *Достатність запасів зерна у державних ресурсах* визначається співвідношенням між обсягами внутрішнього споживання населенням хлібопродуктів та хліба у перерахунку на зерно та обсягами продовольчого зерна, яке є у продовольчому резерві. Пороговий критерій становить 17% [1].

Україна входить до 10 найбільших світових виробників кукурудзи, зерна пшениці та ячменю. В Україні виробництво зерна має стійку

позитивну тенденцію. Загальний обсяг виробленого зерна зріс у 3 рази за період з 2000 по 2019 рр., в тому числі за рахунок підвищення врожайності – зріс у 2,5 рази.

На 1 особу виробництво зерна в період з 2000 по 2019 рр. зросло у 3,5 рази, тоді як річне виробництво у 2019 році перевищило норми споживання більше ніж у 2 рази.

За період 2000-2019 рр. рівень внутрішнього споживання зерна зменшився, внаслідок скорочення обсягів споживання хліба на 29%, а також обсягів використання на корм. Зменшення споживання хліба та хлібопродуктів пояснюється скороченням чисельності населення України.

В рамках Меморандуму між Міністерством економіки України та учасниками зернового ринку щорічно узгоджується граничні обсяги експорту пшениці та інших зернових культур для забезпечення продовольчої безпеки населення України.

5. Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів

Важлива складова продовольчої безпеки країни – задоволення споживчих потреб населення продовольчою продукцією вітчизняного виробництва, а також раціональне використання продуктів харчування, дотримання енергетичного балансу та біологічної цінності.

За оцінками ФАО – вітчизняне виробництво на продовольчі цілі повинно знаходитись в межах від 80% до 85%, експорт та імпорт – від 15% до 20 %.

За період з 2005 по 2019 рр. ємність внутрішнього ринку формувалась під впливом наступних чинників:

- збільшення обсягів експорту – у 4,6 разів;
- збільшення переробки зернових не для харчових цілей – у 2 рази;
- зменшення споживання населенням хлібопродуктів – на 29%;

- зменшення чисельності населення – понад 5 млн. осіб;
- зростання обсягів виробництва м'яса – на 56%
- зростання обсягів експорту курятини на 26%, яловичини – 3,6%, свинини на 22% у 2019 році порівняно з 2018 р.

На споживчому ринку за період з 1990 по 2019 рр. змінився попит на продукти харчування. Це означає, що значне скорочення попиту відбулося в галузях тваринництва та виробництва цукру (м'ясні продукти – на 31%, молочні – на 46%, цукор – на 42%). Попит на хліб за даним індикатором скоротився на 31%.

Основними причинами даних змін є переорієнтація на здорове харчування, диференціація рівнів доходів та витрат населення за соціальними групами.

Висновок. За даними МОЗ ожиріння в Україні сягнуло близько 50% населення. Тому вживання якісних продуктів в належній кількості запобігатиме стрімкому розвитку захворювань. А раціональне харчування є обов'язковою складовою здоров'я. Населення нашої країни споживає велику жирів, що спричиняє ожиріння, або надлишкову масу тіла.

Динаміка індикаторів, які характеризують стан продовольчої безпеки України за 1990 – 2019 рр. має як позитивні тенденції, так і негативні.

Позитивною тенденцією є збільшення у раціоні населення продуктів харчування таких як: м'яса, риби, молока, овочів та фруктів. Природньо – кліматичні умови в Україні для вирощування більшості сільськогосподарських культур є сприятливими, а це дозволяє державі забезпечити особисту продовольчу безпеку, а також забезпечити повноцінне і здорове харчування населення. Проте цього недостатньо. Необхідно підтримувати агропромисловий комплекс країни, впроваджувати інноваційні технології у виробництво, розвивати сільські території, регіони, тобто села.

Зростання в 2019 р. обсягів виробництва зернових, курятина, олії дозволило сформувати експортний потенціал, забезпечуючи як власну продовольчу безпеку, так і продовольчу безпеку інших країн.

Основними негативними тенденції продовольчої безпеки в Україні є:

- незбалансованість раціону харчування;
- скорочення власного виробництва деяких продуктів харчування;
- погіршення якості харчування, недотримання мінімуму раціональних норм споживання;
- стримування розвитку вітчизняного виробництва за рахунок зростання імпорту по всім продовольчим групам.

Для того, щоб підвищити рівень продовольчої безпеки країни з урахуванням епідеміологічної ситуації в світі, необхідно добре сформована і сучасна збалансована система продовольчої безпеки, а також показники та критерії її оцінки.

Основні завдання для покращення стану продовольчої безпеки: стабільність постачання продовольчих товарів, зростання агровиробництва, фізична та економічна доступність до продуктів харчування всіма верствами населення та соціальними групами, тобто підвищення життєвого рівня населення, соціального захисту.

Дослідження стану продовольчої безпеки свідчить про покращення більшості індикаторів. Аналізовані індикатори відповідають встановленим пороговим значенням, однак, за деякими з них виявлено значні диспропорції.

Так, індикатор добової енергетичної цінності раціону людини знаходиться в межах норми (понад 2500 ккал). Разом з тим, спостерігається дисбаланс між споживанням продукції рослинного та тваринного походження. Останні менше споживаються, насамперед, через їх високу

вартість та низьку купівельну спроможність більшості населення, що майже у 2 рази нижче граничного критерію.

У цілому протягом досліджуваного періоду стан продовольчої безпеки покращився.

Слід зазначити, що для повного аналізу стану продовольчої безпеки доцільно враховувати й низку показників соціально-економічного характеру, які у свою чергу визначають як рівень, так і якість життя населення.

Крім того, при характеристиці стану продовольчої безпеки необхідним є аналіз макроекономічних показників, адже проблема має комплексний характер і пов'язана з макроекономічним розвитком як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

Література

1. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки (постанова Кабінету міністрів України) №1379 (2007). Вилучено з <https://www.kmu.gov.ua/npas/99719937>
2. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії (наказ МОЗ України) №1073 (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text>
3. Дані Державної служби статистики. Вилучено з <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Матеріали Всесвітнього продовольчого саміту. Римська декларація про світову продовольчу безпеку, 13-17 листопада 1996, Рим. Вилучено з <http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
5. Про основи продовольчої безпеки України (проект Закону України) №8370 (2011). Вилучено з <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A>

6. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» (2020), Київ, 60 с.